ACUMEN: INTERNATIONAL JOURNAL OF MULTIDISCIPLINARY RESEARCH
ISSN: 3060-4745 IF(Impact Factor)10.71 / 2025 Volume 3, Issue 11

TIJORAT BANKLARIDA KAPITAL YETARLILIGINI TA'MINLASHDA BAZEL STANDARTLARINING AHAMIYATI: XALQARO TAJRIBA VA O'ZBEKISTON AMALIYOTI

Muallif: Saidov Samirbek Toxir o'g'li

Ish joyi va lavozimi: Samarqand Iqtisodiyot va servis instituti, Bank va moliya xizmatlari fakulteti, Bank ishi yo'nalishi talabasi 3-kurs

Ilmiy rahbar: **Esanov Oybek Madatovich**

ANNOTATSIYA

Moliyaviy barqarorlikni ta'minlash zarurati tijorat banklarida kapital yetarliligi masalasining dolzarbligini oshirmoqda. Tizimli, qiyosiy va statistik tahlil usullari asosida Bazel standartlari, O'zbekistonning 2021–2025-yillardagi kapital ko'rsatkichlari hamda Shveytsariya, Turkiya va Qozog'iston tajribasi o'rganildi. Kapital sifati, stress-test va nazoratni kuchaytirish bo'yicha takliflar ishlab chiqildi.

Tayanch so'zlar: tijorat banklari, bank kapitali, kapital yetarliligi, Bazel III, CET1, regulyativ kapital, riskka tortilgan aktivlar, kapital buferi, moliyaviy barqarorlik, stress-test, prudensial nazorat.

АННОТАЦИЯ

Необходимость обеспечения финансовой стабильности повышает актуальность достаточности капитала коммерческих банков. На основе системного, сравнительного и статистического анализа изучены стандарты Базеля, показатели капитала Узбекистана за 2021–2025 годы и опыт Швейцарии, Турции и Казахстана. Предложены меры по повышению качества капитала, стресс-тестированию и надзору.

Ключевые слова: коммерческие банки, банковский капитал, достаточность капитала, Базель III, CET1, регулятивный капитал, активы, взвешенные с учётом риска, буфер капитала, финансовая стабильность, стресс-тест, пруденциальный надзор.

ABSTRACT

The growing need for financial stability makes capital adequacy in commercial banks increasingly relevant. Using systematic, comparative and statistical analysis, the

article examines Basel standards, Uzbekistan's capital indicators for 2021–2025, and the experience of Switzerland, Türkiye and Kazakhstan. It proposes measures to strengthen capital quality, stress testing and supervision.

Key words: commercial banks, bank capital, capital adequacy, Basel III, CET1, regulatory capital, risk-weighted assets, capital buffer, financial stability, stress testing, prudential supervision.

1. KIRISH

Jahon moliya tizimida yuz berayotgan iqtisodiy o‘zgarishlar, moliyaviy bozorlarning globallashuvi va bank operatsiyalarining murakkablashuvi tijorat banklari faoliyatida moliyaviy barqarorlikni ta’minlash masalasining dolzarbligini oshirmoqda. Banklar iqtisodiyotning real sektorini moliyalashtirish, aholi jamg‘armalarini jalb qilish, to‘lovlarni amalga oshirish va moliyaviy resurslarni qayta taqsimlash kabi muhim vazifalarni bajaradi. Shu sababli bank tizimidagi beqarorlik alohida bank bilan cheklanmay, butun iqtisodiyotga ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Bank kapitali faoliyat davomida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan zararlarni qoplash, omonatchilar va kreditorlar manfaatlarini himoya qilish hamda bankning moliyaviy mustaqilligini ta’minlashga xizmat qiladi. Kapitalning yetarli darajada shakllantirilishi bankning tavakkalchiliklarni qabul qilish imkoniyatini oshiradi va kutilmagan iqtisodiy shoklar sharoitida faoliyatini davom ettirishiga yordam beradi.

Kapital yetarliligini faqat kapitalning nominal hajmi orqali baholash to‘g‘ri emas. Kapitalning tarkibi, sifati, zararlarni qoplash imkoniyati hamda aktivlarning tavakkalchilik darajasi ham hisobga olinishi lozim. Shu jihatlar xalqaro bank nazorati amaliyotida Bazel standartlari orqali tizimlashtirilgan.

Bazel I, Bazel II va Bazel III standartlari bank kapitaliga qo‘yiladigan talablarni bosqichma-bosqich takomillashtirdi. 1988-yilgi Bazel I asosan kredit tavakkalchiligiga asoslangan kapital mezonlarini belgiladi; 2004-yilgi Bazel II uch ustunli modelni rivojlantirdi; Bazel III esa global moliyaviy inqirozdan keyin kapital sifatini, buferlarni va likvidlik talablarini kuchaytirdi (BCBS, 1988; BCBS, 2004; BCBS, 2011; BCBS, 2017; BCBS, 2024).

O‘zbekiston bank tizimida ham kapital yetarliligini ta’minlash va xalqaro prudensial standartlarga moslashish jarayoni davom etmoqda. Markaziy bank boshqaruvining 2025-yil 2-oktabrdagi qarori bilan tasdiqlangan 3697-sonli nizom

2025-yil 28-oktabrda ro‘yxatdan o‘tkazilgan va 2026-yil 1-yanvardan kuchga kirgan (O‘zR MB, 2025a; O‘zR MB, 2025b).

Tadqiqotning maqsadi tijorat banklarida kapital yetarliligini ta’minlashda Bazel standartlarining nazariy va amaliy ahamiyatini o‘rganish, xalqaro tajribani tahlil qilish hamda O‘zbekiston bank tizimida kapital monandligini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot obyekti O‘zbekiston tijorat banklarining kapital yetarliligini ta’minlash va boshqarish faoliyati, predmeti esa kapital monandligini baholash, kapital tarkibini shakllantirish va prudensial tartibga solish bilan bog‘liq iqtisodiy munosabatlardir.

Maqolaning keyingi qismlarida mavzuga oid adabiyotlar tanqidiy tahlil qilinadi (2-bo‘lim), tadqiqot metodologiyasi bayon etiladi (3-bo‘lim), O‘zbekiston bank tizimining kapital ko‘rsatkichlari va xalqaro tajribaning tahlil natijalari keltiriladi (4-bo‘lim), natijalar muhokama qilinadi (5-bo‘lim) hamda xulosa va takliflar beriladi (6-bo‘lim).

2. MAVZUGA OID ADABIYOTLARNING TANQIDIY TAHLILI

2.1. Bank kapitalining iqtisodiy mohiyati va nazariy asoslari

Bank kapitali tijorat bankining moliyaviy faoliyatini tashkil etish, tavakkalchiliklarni qabul qilish va yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan zararlarni qoplash uchun xizmat qiluvchi moliyaviy resurslar majmuasidir. Uning himoya funksiyasi zararlarni qoplash va kreditorlar manfaatlarini himoya qilishda, operatsion funksiyasi bank faoliyatining moliyaviy bazasini yaratishda, tartibga solish funksiyasi esa bank tavakkalchiliklarini cheklashda namoyon bo‘ladi.

Bazel III kapitalni sifat jihatidan uch asosiy guruhga ajratadi. CET1 — oddiy aksiyalar, taqsimlanmagan foyda va tegishli chegirmalardan keyingi yuqori sifatli kapital. AT1 — belgilangan shartlarga javob beradigan, zararlarni o‘zlashtirish xususiyatiga ega qo‘shimcha birinchi darajali instrumentlar. Tier 2 — bankning zararlarni qoplash imkoniyatini qo‘shimcha mustahkamlovchi ikkinchi darajali kapital instrumentlari.

Kapital ierarxiyasi quyidagicha ifodalanadi: Tier 1 = CET1 + AT1; jami regulyativ kapital = CET1 + AT1 + Tier 2. Shu sababli I darajali kapitalni CET1 bilan tenglashtirish mumkin emas.

Riskka tortilgan aktivlar (RWA) bank aktivlari va balansdan tashqari majburiyatlarini ularning tavakkalchilik darajasiga mos risk koeffitsiyentlari bilan tortish orqali aniqlanadi. Kapital monandligi koeffitsiyenti quyidagicha hisoblanadi:

CAR = (Regulyativ kapital / Riskka tortilgan aktivlar) × 100%

CET1 koeffitsiyenti esa CET1 kapitalining riskka tortilgan aktivlarga nisbatini ifodalaydi. Kapital ko‘rsatkichlarini to‘g‘ri talqin qilish uchun hisoblash perimetri, kapitaldan chegirmalar va RWA metodologiyasini ham ko‘rib chiqish zarur.

2.2. Bazel standartlari va kapitalni tartibga solish

Bazel I 1988-yilda qabul qilingan bo‘lib, xalqaro faol banklar uchun kapitalning riskka tortilgan aktivlarga nisbati bo‘yicha 8 foizlik minimal mezonni shakllantirdi. Dastlabki tizim asosan kredit tavakkalchiligiga qaratilgan edi (BCBS, 1988).

Bazel II 2004-yilda e’lon qilinib, uch ustunli modelni joriy etdi: birinchi ustun — minimal kapital talablari; ikkinchi ustun — nazorat organining baholash jarayoni; uchinchi ustun — bozor intizomi va axborot oshkorligi. U kredit, bozor va operatsion tavakkalchiliklarni kapital hisobiga kiritish yondashuvlarini takomillashtirdi (BCBS, 2004).

Bazel III global moliyaviy inqirozdan keyin kapital sifatini oshirish, kapital buferlarini shakllantirish, leveraj ko‘rsatkichini joriy etish va likvidlik talablarini kuchaytirishga qaratildi (BCBS, 2011; BCBS, 2017; BCBS, 2024).

1-jadval. Bazel III doirasidagi asosiy kapital va likvidlik mezonlari[1]

Ko‘rsatkich	Bazel III minimal talab	Izoh
CET1 kapitali	4,5%	Riskka tortilgan aktivlarga nisbatan
I darajali kapital	6,0%	CET1 + AT1
Jami regulyativ kapital	8,0%	CET1 + AT1 + Tier 2
Kapitalni saqlash buferi	2,5%	CET1 shaklida

[1]Manba: BCBS (2024), Annex A, table A.1, p. 65.

Ko‘rsatkich	Bazel III minimal talab	Izoh
CET1 + saqlash buferi	7,0%	4,5% + 2,5%
Leveraj koeffitsiyenti	3,0%	Riskka tortilmagan ekspozitsiya mezoni
LCR	100%	30 kunlik stress likvidligi
NSFR	100%	Barqaror moliyalashtirish mezoni

Kapitalni saqlash buferi banklar uchun iqtisodiy sharoit yomonlashgan davrda zararlarni qoplash zaxirasini yaratadi. Kontrsiklik kapital buferi kreditlash haddan tashqari tez kengaygan davrda tizimli tavakkalchiliklarning to‘planishini cheklashga qaratiladi. Tizimli ahamiyatga molik banklar uchun esa moliya tizimiga ta’siridan kelib chiqib qo‘shimcha kapital buferlari belgilanadi.

LCR bankning 30 kunlik stress davridagi sof pul chiqimlarini yuqori sifatli likvid aktivlar bilan qoplash qobiliyatini, NSFR esa bir yillik davrda barqaror moliyalashtirish manbalariga ega bo‘lish darajasini baholaydi. Ularning minimal darajasi 100 foizni tashkil etadi (BCBS, 2024). ICAAP bankning ichki kapital yetarliligini baholash jarayoni, SREP esa nazorat organining bank risk profili, kapital rejalari va ichki nazorat tizimini baholash jarayonidir.

3. TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda tizimli va qiyosiy tahlil, statistik dinamika, umumlashtirish va normativ-huquqiy tahlil usullaridan foydalanildi. Axborot bazasini Basel qo‘mitasi hujjatlari, O‘zbekiston Markaziy banki statistikasi, LexUZ hujjatlari, XVJ, FINMA, Turkiya Markaziy banki va Qozog‘iston moliya regulyatori materiallari tashkil etdi.

Statistik tahlilda yil yakuni ko‘rsatkichlari keyingi yilning 1-yanvar holatidagi rasmiy ma’lumotlar bilan moslashtirildi. Shu bois 2021-yil yakuni 2022-yil 1-yanvar holatidagi, 2025-yil yakuni esa 2026-yil 1-yanvar holatidagi ma’lumot sifatida talqin qilinadi.

Muhim metodologik izoh: Markaziy bankning aktivlar hajmi bo‘yicha guruhlashtirilgan banklar jadvallarida “Jami kapital” ko‘rsatkichi balans hisobotidagi

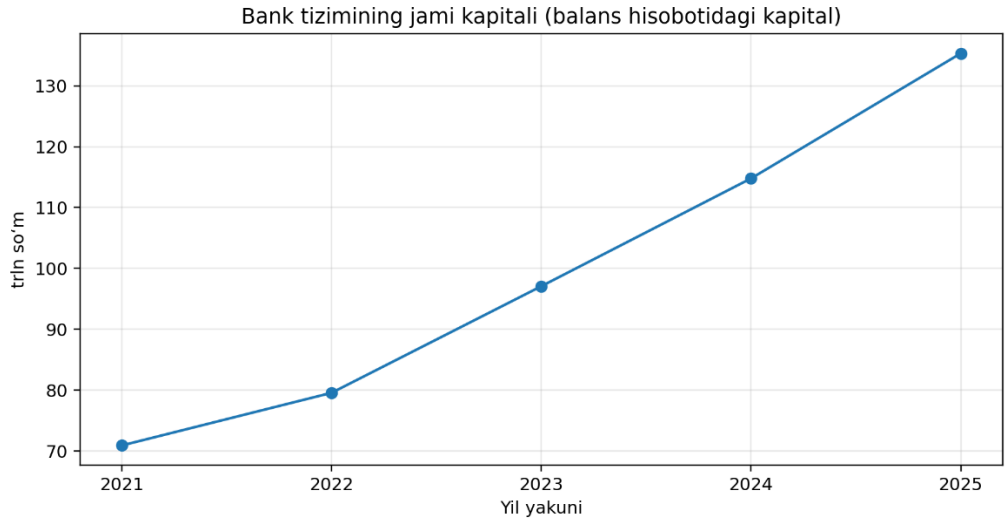
kapitalni anglatadi. Uni regulyativ kapital bilan aynan bir ko‘rsatkich sifatida qabul qilish mumkin emas. Quyidagi kapital dinamikasi shu sababli “jami kapital” nomi bilan keltiriladi.

4. TAHLIL VA NATIJALAR

4.1. O‘zbekiston bank tizimida kapital yetarliligining statistik tahlili

2-jadval. O‘zbekiston tijorat banklari tizimida jami kapital va CAR dinamikasi, 2021–2025-yillar[2]

Yil yakuni	Hisobot sanasi	Jami kapital, mlrd so‘m	Jami kapital, trln so‘m	CAR
2021	01.01.2022	70 918	70,918	17,5%
2022	01.01.2023	79 565	79,565	17,8%
2023	01.01.2024	97 079	97,079	17,5%
2024	01.01.2025	114 792	114,792	17,4%
2025	01.01.2026	135 339	135,339	18,3%

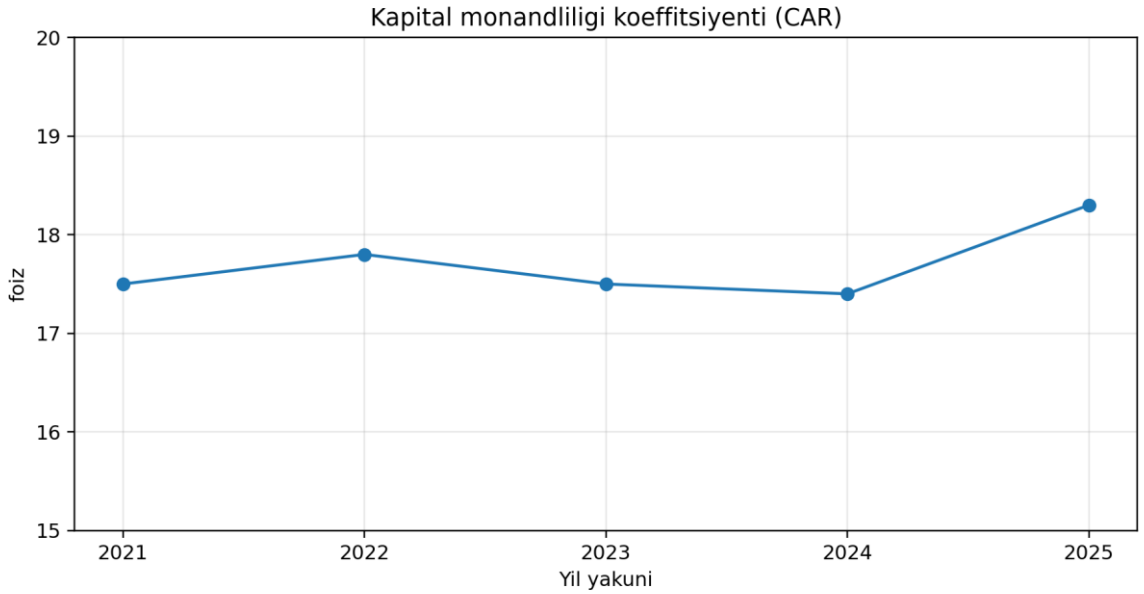

1-rasm. Bank tizimining jami kapitali dinamikasi, yil yakunlari (2021–2025).[3]

[2]Manba: O‘zR MB (2022; 2023b; 2024; 2025c; 2026b) e’lon qilgan statistik jadvallar. Yil yakuni va kuzatuv sanasi alohida ko‘rsatilgan.

[3]Manba: O‘zR MB (2022; 2023b; 2024; 2025c; 2026b) statistik jadvallari.

Jadvaldan ko‘rinadiki, balans hisobotidagi jami kapital 2021-yil yakunidagi 70,9 trln so‘mdan 2025-yil yakunida 135,3 trln so‘mga yetgan. Bu qariyb 1,91 barobar o‘sishdir. Mazkur o‘sish bank tizimining kapital bazasi miqdor jihatidan kengayganini ko‘rsatadi, biroq u regulyativ kapital sifati yoki risklar kamayganini yakka o‘zi isbotlamaydi.

2-rasm. Kapital monandliligi koeffitsiyenti (CAR), yil yakunlari 2021–2025.[4]

CAR 2021-yilda 17,5 foiz, 2022-yilda 17,8 foiz, 2023-yilda 17,5 foiz, 2024-yilda 17,4 foiz va 2025-yilda 18,3 foizni tashkil etgan. 2021–2025-yillar oralig‘ida o‘sish 0,8 foiz punktni tashkil qiladi. CARning o‘zgarishi kapital hajmi bilan bir qatorda riskka tortilgan aktivlar hajmi va tarkibiga ham bog‘liq.

3-jadval. Bank tizimining asosiy prudensial ko‘rsatkichlari, 2025-yil yakuni[5]

Ko‘rsatkich	01.01.2026 holatiga	Izoh
Jami regulyativ kapital monandligi (CAR)	18,3%	Jami kapital monandligi koeffitsiyenti

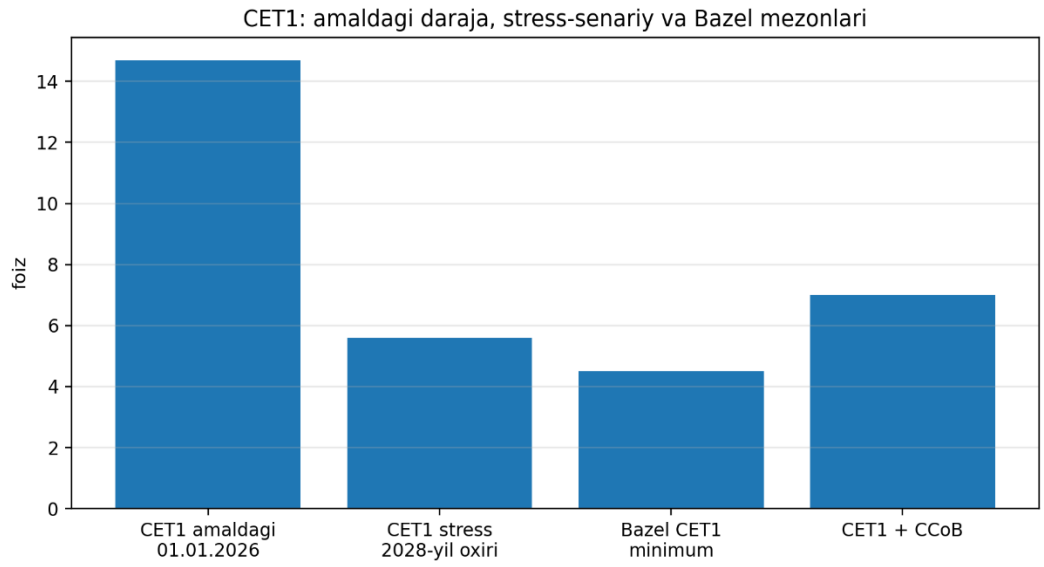
[4]Manba: O‘zR MB (2022; 2023b; 2024; 2025c; 2026b) tegishli yillik statistik jadvallari.

[5]Manba: O‘zR MB (2026a), “2025-yil uchun moliyaviy barqarorlik sharhi”, e’lon qilingan sana 07.07.2026; ma’lumotlar 01.01.2026 holatiga.

Ko‘rsatkich	01.01.2026 holatiga	Izoh
CET1 monandligi	14,7%	I darajali asosiy kapital ko‘rsatkichi
LCR	208%	Likvidlikni qoplash koeffitsiyenti
NSFR	120%	Sof barqaror moliyalashtirish koeffitsiyenti
Muammoli kreditlar ulushi	3,0%	NPL ulushi

Markaziy bankning 2025-yil uchun moliyaviy barqarorlik sharhida bank tizimi CAR ko‘rsatkichi 18,3 foiz, CET1 14,7 foiz, LCR 208 foiz va NSFR 120 foiz ekani qayd etilgan. Bu ko‘rsatkichlar kapital va likvidlikning amaldagi holatini ifodalaydi (O‘zR MB, 2026a).

Shu hisobotdagi makro stress-test natijasiga ko‘ra, salbiy ssenariy amalga oshgan taqdirda 2028-yil oxirida CET1 5,6 foizgacha, jami kapital monandligi esa 6,8 foizgacha pasayishi mumkin. Bu qiymatlar amaldagi ko‘rsatkichlar emas, balki salbiy ssenariy natijasidagi prognozlardir (O‘zR MB, 2026a).

3-rasm. CET1: amaldagi ko‘rsatkich, stress-senariy va Bazel mezonlari.[6]

[6]Manba: O‘zR MB (2026a); BCBS (2024).

Rasmda amaldagi CET1 14,7 foiz, stress-senariydagi prognoz 5,6 foiz, Bazel minimal CET1 4,5 foiz va konservatsion bufer bilan birgalikdagi taqqoslash chegarasi 7,0 foiz ko‘rsatilgan. Bu taqqoslash O‘zbekistonning amaldagi milliy prudensial talablarini to‘liq almashtirmaydi; u Bazel III mezonlari asosidagi analitik taqqoslashdir.

Mualliflik tahliliy indikatori: $G_{CET1} = \max(0; CET1_{talab} - CET1_{stress})$. 7,0 foizlik taqqoslash chegarasi va 5,6 foizlik stress-senariy natijasida indikator 1,4 foiz punktga teng. Ushbu indikator rasmiy Bazel yoki Markaziy bank ko‘rsatkichi emas, maqola doirasidagi mualliflik tahliliy vositasidir.

4.2. Xalqaro tajriba va O‘zbekiston amaliyotining qiyosiy tahlili

4.2.1. Shveytsariya tajribasi

Shveytsariyada yakuniy Bazel III standartlarini joriy etuvchi hujjatlar 2025-yil 1-yanvardan kuchga kirdi. FINMA ma’lumotiga ko‘ra, islohotlar riskka mos kapital talablarini kuchaytirish va banklar e’lon qiladigan kapital ko‘rsatkichlarining taqqoslanuvchanligini yaxshilashga qaratilgan. Ichki modellarga asoslangan minimal kapital hisob-kitoblari cheklangan, standart yondashuvlar esa, jumladan ipoteka kreditlari bo‘yicha, riskka sezgirroq qilingan (FINMA, 2024).

4.2.2. Turkiya tajribasi

Turkiya Markaziy bankining 2025-yil noyabr oyidagi Moliyaviy barqarorlik hisobotiga ko‘ra, 2025-yil sentabr holatida bank sektorining CAR ko‘rsatkichi 18,5 foiz, asosiy kapital ko‘rsatkichi 14,4 foiz bo‘lgan. Vaqtinchalik tartibga solish yengilliklari chiqarib tashlanganda, tegishli ko‘rsatkichlar 16,6 foiz va 12,7 foizni tashkil etgan. Bu kapital ko‘rsatkichlarini baholashda hisoblash metodologiyasi va vaqtinchalik imtiyozlar ta’sirini ochiq ko‘rsatish muhimligini anglatadi (TCMB, 2025).

4.2.3. Qozog‘iston tajribasi

Qozog‘iston moliya regulyatori 2025-yilda 11 ta yirik bankda aktivlar sifatini baholash (AQR) o‘tkazgan. Ushbu banklar aktivlari bank tizimi aktivlarining 86 foizini qamrab olgan. AQR natijasida mazkur banklarning kapital monandligi koeffitsiyenti 17,7 foiz deb ko‘rsatilgan. Hisobot aktivlar sifatini mustaqil tekshirish va banklar bo‘yicha oshkoralikni kuchaytirishning ahamiyatini ko‘rsatadi (ARDFM, 2025).

4-jadval. Xalqaro tajriba va O‘zbekiston amaliyotining qiyosiy ko‘rinishi[7]

Mamlakat	Asosiy mexanizm	Ko‘rsatkich / holat	O‘zbekiston uchun saboq
Shveytsariya	Final Basel III, riskka sezgir standart yondashuvlar	Kuchga kirgan sana: 01.01.2025	RWA va kapital hisobining taqqoslanuvchanligini kuchaytirish
Turkiya	Vaqtinchalik yengilliklar ta’sirini alohida ko‘rsatish	CAR 18,5%; yengilliklarsiz 16,6% (09.2025)	Kapital hisoblash asoslarini ochiqlash
Qozog‘iston	AQR va banklar kesimidagi risk baholash	11 bank; aktivlar qamrovi 86%; CAR 17,7% (2025)	AQR va stress-testlarni kapital rejalashtirishga bog‘lash
O‘zbekiston	3697-sonli nizom, kapital buferlari va leveraj talablari	Kuchga kirgan sana: 01.01.2026	Normativ talablarni ICAAP/SREP bilan mustahkamlash

5. TADQIQOT NATIJALARINING MUHOKAMASI

Birinchi muammo — kapital miqdori va sifati o‘rtasidagi farq. Jami kapital hajmi o‘sishi yuqori sifatli CET1 kapitali ham xuddi shu sur’atda o‘sdi degani emas. Shu sababli CET1, AT1 va Tier 2 komponentlarini alohida kuzatish zarur.

Ikkinchi muammo — riskka tortilgan aktivlarni hisoblash va kapital talablarini bank risk profiliga moslashtirish. XVJning 2025-yilgi Basel Core Principles baholashi 2024-yil noyabr holatidagi tizimni aks ettiradi. Hisobotda kapital ta’rifi, ayrim kapital instrumentlarining zararlarni qoplash xususiyati, riskka tortilgan aktivlar hisob-kitobi va Pillar 2 metodologiyasi bilan bog‘liq kamchiliklar qayd etilgan. Baholash sanasidan keyin 3697-sonli nizom qabul qilinganini hisobga olish lozim (IMF, 2025).

[7]Manba: FINMA (2024); TCMB (2025); ARDFM (2025); O‘zR MB (2025a). Ko‘rsatkichlar turli sanalar va metodologiyalarga tegishli; bevosita reyting emas.

Uchinchi muammo — stress-test natijalarini kapitalni rejalashtirish bilan uzviy bog‘lash. Stress-testlar faqat hisobot uchun bajarilmasdan, kapitalni saqlash, dividend siyosati, risk limitlari va tiklanish rejalariga ta’sir qilishi lozim.

To‘rtinchi muammo — ICAAP va SREP jarayonlarining amaliy samaradorligi. 3427-sonli nizom banklar va bank guruhlarida tavakkalchiliklarni boshqarish tizimiga talablarni belgilaydi. Keyingi bosqichda ushbu tizimni kapital rejalashtirish bilan amaliy bog‘lash zarur (O‘zR MB, 2023a).

Beshinchi muammo — kapital ko‘rsatkichlari bo‘yicha axborotning taqqoslanuvchanligi. Banklar CET1, AT1, Tier 2, RWA, kapital buferlari va leveraj ko‘rsatkichlarini yagona ta’rif va hisobot sanalari asosida oshkor qilishi maqsadga muvofiq.

6. XULOSA VA TAKLIFLAR

6.1. Xulosa

Tadqiqot natijalari bank kapitali moliyaviy barqarorlikning asosiy prudensial tayanchi ekanini tasdiqlaydi. Kapitalning yetarliligi faqat umumiy hajm bilan emas, balki uning sifati, riskka tortilgan aktivlar va zararlarni qoplash qobiliyati bilan baholanishi lozim.

Bazel I kapital monandligining umumiy mezonlarini shakllantirgan bo‘lsa, Bazel II riskka sezgirlik va uch ustunli nazorat modelini rivojlantirdi. Bazel III kapital sifatini oshirish, buferlar, leveraj va likvidlik talablarini joriy etish orqali banklarning inqirozlarga chidamliligini kuchaytirdi.

Markaziy bankning 2022–2026-yillarda e’lon qilingan statistik jadvallari asosida bank tizimining balans hisobotidagi jami kapitali 2021-yil yakunidagi 70,9 trln so‘mdan 2025-yil yakunida 135,3 trln so‘mga oshgani, CAR esa 17,5 foizdan 18,3 foizga yetgani aniqlandi. Kapitalning balansdagi jami miqdori regulyativ kapitaldan farq qilishi sababli ushbu ikki ko‘rsatkichni aralashtirmaslik zarur.

3697-sonli nizomning 2026-yil 1-yanvardan kuchga kirishi O‘zbekistonda kapital yetarliligini tartibga solishning normativ bazasini yangiladi. Biroq normativ talablarning samarasi ularning amaliyotda qo‘llanishi, kapital sifatini hisoblash va riskka asoslangan nazorat bilan belgilanadi.

Xalqaro tajriba Shveytsariyada riskka sezgir kapital hisobini, Turkiyada vaqtinchalik yengilliklar ta’sirini ochiqlashni, Qozog‘istonda esa aktivlar sifatini

baholash va stress-testlarni rivojlantirishni ko‘rsatadi. Ushbu tajribalarni O‘zbekiston bank tizimining xususiyatlariga moslashtirish maqsadga muvofiq.

Markaziy bankning 2025-yil uchun moliyaviy barqarorlik sharhidagi stress-senariy natijalari kapital rejalashtirishni oldindan xavf tahliliga bog‘lash zarurligini ko‘rsatadi. Shu sababli CET1 kapitalining sifatini oshirish, ICAAP/SREP jarayonlarini kuchaytirish, kapitalni tiklash rejalarini ishlab chiqish va axborot shaffofligini oshirish ustuvor yo‘nalishlar bo‘lishi lozim.

6.2. Mualliflik takliflari

1. Kapital sifatini baholashni kuchaytirish: CET1, AT1 va Tier 2 komponentlarini alohida ko‘rsatish hamda CET1 ulushini muntazam tahlil qilish.
2. Stress-test natijalariga asoslangan kapitalni tiklash rejalarini joriy etish: stress natijasi nazorat chegaralariga yaqin banklar uchun foydani kapitalda saqlash, aktivlar o‘sishini qayta ko‘rib chiqish va yangi kapital jalb qilish variantlarini belgilash.
3. ICAAP va SREP mexanizmlarini rivojlantirish: bankning risk profili va kapital rejalari o‘rtasidagi bog‘liqlikni nazorat qilish.
4. Kapital ko‘rsatkichlari bo‘yicha yagona ochiq axborot formatini shakllantirish: CET1, AT1, Tier 2, RWA, CAR, buferlar va leveraj ko‘rsatkichlarini davriy e’lon qilish.
5. Kontrsiklik kapital buferini makroprudensial indikatorlar bilan bog‘lash: kredit o‘sishi, qarz yuki, aktivlar sifati va sektor konsentratsiyasini birgalikda baholash.
6. Tizimli ahamiyatga molik banklar uchun qo‘shimcha buferlarni tabaqalashtirish: aktivlar hajmi bilan birga banklararo bog‘liqlik, to‘lov tizimidagi rol va moliya tizimiga ta’sirni hisobga olish.

Takliflarni amalga oshirish bosqichma-bosqich tashkil etilishi lozim: birinchi navbatda ma’lumotlarni yagona formatga keltirish; keyin ICAAP va stress-testlarni chuqurlashtirish; undan so‘ng stress-test natijalariga asoslangan kapitalni tiklash rejalarini joriy etish; yakunda buferlar va nazorat metodologiyasini davriy qayta baholash.

6.3. Kelgusi tadqiqot yo‘nalishlari

Kelgusi tadqiqotlar yo‘nalishi sifatida alohida banklar kesimida CET1, AT1 va Tier 2 tarkibini hamda riskka tortilgan aktivlar tarkibini tahlil qilish, shuningdek, stress-test natijalarini kapitalni rejalashtirish bilan bog‘lash samaradorligini baholash belgilanishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

ARDFM (Agency of the Republic of Kazakhstan for Regulation and Development of Financial Market) (2025) *Results of the 2025 regular Asset Quality Review*. Astana: ARDFM. Elektron havola: https://www.gov.kz/org/ardfm/press/news/details/1152793?lang=en

BCBS (Basel Committee on Banking Supervision) (1988) *International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards (Basel I)*. Basel: Bank for International Settlements, 15 July, 30 pp. Elektron havola: https://www.bis.org/publications/198807-standards-international-convergence-capital-measurement-and-capital-standards

BCBS (2004) *International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: A Revised Framework (Basel II)*. Basel: Bank for International Settlements, 10 June. Elektron havola: https://www.bis.org/publications/200406-standards-basel-ii-international-convergence-capital-measurement-and-capital-standards-revised-framework

BCBS (2011) *Basel III: A Global Regulatory Framework for More Resilient Banks and Banking Systems*. Revised version, June 2011. Basel: Bank for International Settlements. Elektron havola: https://www.bis.org/publications/201106-standards-basel-iii-global-regulatory-framework-more-resilient-banks-and-banking-systems-revised-version-june-2011

BCBS (2017) *Basel III: Finalising Post-Crisis Reforms*. Basel: Bank for International Settlements, 7 December, 162 pp. Elektron havola: https://www.bis.org/publications/201712-standards-basel-iii-finalising-post-crisis-reforms

BCBS (2024) *Basel III monitoring report*. Basel: Bank for International Settlements, October 2024, Annex A, table A.1, p. 65. Elektron havola: https://www.bis.org/bcbs/publ/d581.pdf

FINMA (Swiss Financial Market Supervisory Authority) (2024) *FINMA publishes ordinances to implement the final Basel III standards*. Bern: FINMA, 27 March. Elektron havola: https://www.finma.ch/en/news/2024/03/20240327-mm-basel-iii-umsetzung/

IMF (International Monetary Fund) (2025) *Republic of Uzbekistan: Financial Sector Assessment Program—Detailed Assessment of Observance of the Basel Core Principles for Effective Banking Supervision*. IMF Country Report No. 25/227. Washington, DC: IMF, 8 August, 328 pp. Elektron havola: https://www.imf.org/en/publications/cr/issues/2025/08/08/republic-of-uzbekistan-financial-sector-assessment-program-detailed-assessment-of-569475

O‘zR MB (O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki) (2022) *Tijorat banklari faoliyatining alohida ko‘rsatkichlari, 2022-yil 1-yanvar holatiga*. Toshkent: O‘zR MB, e’lon qilingan sana: 25.01.2022. Elektron havola: https://cbu.uz/uz/statistics/bankstats/588226/

O‘zR MB (2023a) *3427-son qaror: Banklar va banklar guruhlarining tavakkalchiliklarni boshqarish tizimiga doir talablar*. Toshkent: O‘zR MB, qabul qilingan 07.03.2023; ro‘yxatdan o‘tgan 18.04.2023. Elektron havola: https://www.lex.uz/acts/-6436466

O‘zR MB (2023b) *Tijorat banklari faoliyatining alohida ko‘rsatkichlari, 2023-yil 1-yanvar holatiga*. Toshkent: O‘zR MB, e’lon qilingan sana: 25.01.2023. Elektron havola: https://cbu.uz/uz/statistics/bankstats/843950/

O‘zR MB (2024) *Tijorat banklari faoliyatining alohida ko‘rsatkichlari, 2024-yil 1-yanvar holatiga*. Toshkent: O‘zR MB, e’lon qilingan sana: 19.01.2024. Elektron havola: https://cbu.uz/uz/statistics/bankstats/1569209/

O‘zR MB (2025a) *3697-son qaror: Banklar kapitalining monandligiga qo‘yiladigan talablar to‘g‘risidagi nizom*. Toshkent: O‘zR MB, qabul qilingan 02.10.2025; ro‘yxatdan o‘tgan 28.10.2025; kuchga kirgan 01.01.2026. Elektron havola: https://www.lex.uz/mact/7793613

O‘zR MB (2025b) *3697-sonli nizom bo‘yicha sharh*. Toshkent: O‘zR MB, 31.10.2025. Elektron havola: https://cbu.uz/uz/press_center/reviews/2979481/

O‘zR MB (2025c) *Tijorat banklari faoliyatining alohida ko‘rsatkichlari, 2025-yil 1-yanvar holatiga*. Toshkent: O‘zR MB, e’lon qilingan sana: 24.01.2025; yangilangan: 28.01.2025. Elektron havola: https://cbu.uz/uz/statistics/bankstats/2124995/

O‘zR MB (2026a) *2025-yil uchun moliyaviy barqarorlik sharhi*. Toshkent: O‘zR MB, e’lon qilingan sana: 07.07.2026; ma’lumotlar 01.01.2026 holatiga. Elektron havola: https://cbu.uz/uz/financial-stability/press-releases/4124467/

O‘zR MB (2026b) *Tijorat banklari faoliyatining asosiy ko‘rsatkichlari, 2026-yil 1-yanvar holatiga*. Toshkent: O‘zR MB, e’lon qilingan sana: 21.01.2026. Elektron havola: https://cbu.uz/uz/statistics/bankstats/3326197/

TCMB (Central Bank of the Republic of Türkiye) (2025) *Financial Stability Report—November 2025, Volume 41*. Ankara: TCMB; data last observed September 2025. Elektron havola: https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/6e4d95e3-d8d9-431e-8561-135171da36b9/Full%2BText.pdf?CACHEID=ROOTWORKSPACE-6e4d95e3-d8d9-431e-8561-135171da36b9-pLWJ7t.&MOD=AJPERES